

УДК 94(477)

Володимир Кіцак

СТРАТЕГІЧНІ Й ТАКТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЧОРТКІВСЬКОЇ НАСТУПАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ

У статті проаналізовано соціально-економічні та військово-стратегічні передумови проведення Чортківської наступальної операції. Висвітлено чинники, що мали безпосередній вплив на розвиток бойових дій впродовж червня-липня 1919 р. в польсько-українській війні.

Ключові слова: Українська Галицька Армія, ЗУНР, Чортківська наступальна операція, Польща.

У 2018 р. Україна відзначила річницю від початку першої за століття спроби становлення української державності на західноукраїнських землях. Західноукраїнська Народна Республіка (далі – ЗУНР) з перших днів свого проголошення самотужки протистояла набагато більш економічно та мілітарно потужній Польщі. І протистояння це було достатньо тривалим та ефективним. Українська Галицька Армія (далі – УГА) виявилася не тільки стійкою в обороні, але й спробувала захистити територію своєї країни у кількох потужних наступальних операціях.

Найяскравішою із них є Чортківський наступ 7–28 червня 1919 р., відомий як «Чортківська офензива». В історичній літературі ця наступальна військова операція УГА, здійснена в період з 7 по 28 червня 1919 р., визнається найзначнішою, але далеко не єдиною наступальною операцією, що здійснила УГА під час польсько-української війни 1918–1919 рр. [11, с. 371]. Якщо врахувати співвідношення кількості військ та озброєнь в українській та польській арміях, то маємо унікальних прецедент, коли наступаюча сторона поступається тій, що обороняється, кількісно і технічно.

Актуальність проблематики обґрунтовується необхідністю детального висвітлення передумов Чортківської наступальної операції як зразка вдалого наступу, що за більш сприятливих зовнішньополітичних умов міг би призвести до розгрому польської армії та стабілізації ЗУНР.

Тема набуває особливої актуальності з огляду на події сучасної російсько-української війни, коли Україні доводиться захищати свою незалежність у боротьбі з ворогом, чия армія за кількістю живої сили й техніки переважає Збройні Сили України і захопила Автономну Республіку Крим, частину Луганської та Донецької областей, практично паралізувала українське судноплавство у Азовському морі. У сучасній військово-політичній ситуації варто також враховувати досвід, здобутий століття тому українським військом у протистоянні із чисельнішим і краще озброєним ворогом.

Наукова новизна полягає у тому, що у публікації, на основі об'єктивного і комплексного підходу, а також детального аналізу опублікованих джерел, проаналізовано стратегічні передумови Чортківської наступальної операції. Доведено, що з військово-економічної точки зору ситуація впродовж перших десятиліть 1919 р. була несприятливою для початку великого наступу, який би дозволив завдати Польщі стратегічної, а не тактичної поразки. Водночас, це був єдиний шанс на припинення польської експансії.

Мета дослідження – на дослідити причини та передумови Чортківської офензиви.

Досягнення мети дослідження передбачає розв'язання наступних завдань: проаналізувати перебіг бойових дій на першому етапі польсько-української війни, визначити основні причини поразок УГА весною 1919 р.; висвітлити військово-стратегічні та економічні чинники, завдяки яким став можливим чортківський прорив.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють час напередодні проведення Чортківської операції, який відбувся від 7 – до 28 червня 1919 р. Нижня хронологічна межа пов'язана із затишшям на польсько-українському фронті, яке дозволило сторонам конфлікту накопичити сили для майбутніх бойових дій та впорядкувати тилове господарство. Верхня хронологічна межа, пов'язана із початком Чортківської операції 7 червня 1919 р., коли 7-а бригада УГА здобула містечко Ягільницю на півдні сучасної Тернопільської області. Необхідність з'ясувати причини складного становища УГА наприкінці травня 1919 р. змушує дещо вийти за означені хронологічні рамки.

Досліджувана проблема не набула предметного наукового аналізу й характеризується деякою політизацією. Певні аспекти досліджуваної проблеми проаналізовано у публікаціях спогадів очевидців тих подій, зокрема О. Думіна, А. Бізанца, Д. Паліїва, С. Шухевича, І. Велигорського, І. Боднарука та ін. [1–3; 8; 13–14; 23]. Важливою подією була й публікація документів про 1918–1922 рр. у книзі за редакцією Т. Гунчака, діаспорою у 1983 р. [34]. Одним із базових джерел для дослідження червневого прориву є публікація журналу бойових дій УГА [5].

Водночас з'являються й перші наукові роботи, автори яких прагнуть проаналізувати перебіг та результати польсько-української війни [9]. Серед масиву досліджень особливо вирізняються воєнно-історичні нариси та історіографічні статті старшини УГА Л. Шанковського, який згодом став одним із організаторів української воєнно-історичної науки у Канаді та США [22].

Одним із найповніших видань є збірних праць та документів «Українська Галицька Армія», виданий у 60–80-х рр. ХХ ст. у Канаді. У першому томі коротко проаналізовано склад та бойовий шлях більшості бригад УГА, а також окремих родів військ: авіації, артилерії, панцерних підрозділів, зв'язку, піхоти й кавалерії [16]. У другому томі наведено документи деяких артилерійських підрозділів, подано реєстр старшин УГА, висвітлено похід на Київ [17]. У третьому томі детально аналізуються бої у Львові та історію окремих бригад, у тому числі й 18-ї Тернопільської [18]. Винятково важливою є публікація у четвертому томі праці колишнього поручника УГА Л. Макарушки «Чортківська офензива», над якою він працював із 1934 р. Автор, використовуючи документи й опубліковані матеріали, реконструював перебіг операції. Дослідником проведено ретельний аналіз операції. Опис бойових дій доповнюють картосхеми. Л. Макарушка проаналізував внутрішньополітичну і зовнішньополітичну ситуацію в ЗУНР. Він подав не лише структуру армії від Начальної Команди (далі – НК) – до куреня, але й прізвища усіх командирів частин і підрозділів УГА [19]. У п'ятому томі вміщено численні спогади офіцерів УГА та світлини [20].

Тема польсько-української війни 1918–1919 рр. досліджувалася і у роки незалежної України. Зокрема, у 1998 р. вийшла книга В. Литвина «Українсько-польська війна 1918–1919 рр.», у якій розглядаються основні етапи цієї війни, хід бойових дій, організація УГА та Війська Польського [11]. Варто також відзначити праці О. Стецишина, В. Кучерука, М. Чмира та ін. [10; 15; 21]. Одним із останніх побачив світ двотомник О. Дєдика «Чортківська офензива» [6–7].

Серед польських джерел чи не найважливішими у написанні дослідження були тогочасні статті у польських газетах, у яких згадуються події, дотичні Чортківському наступу [24; 26–33]. Також у 2000 р. у Варшаві виходить книжка польського історика М. Клімецького «Чортків 1919», у якій автор доволі об'єктивно зображує події Чортківського пролому та надає важливе значення наступу для формування української державності та підняття бойового духу української армії [25].

Попри те, що деякі аспекти досліджуваної проблеми вже аналізувалися науковцями, варто звернути увагу на те, що на сьогодні задекларована проблематика ще не стала предметом окремого наукового дослідження.

На кінець травня 1919 р. становище Західної області Української народної республіки (далі – ЗО УНР) і УГА було більш ніж критичним. Сьомий місяць збройного протистояння із Польщею завершувався оточенням галицьких підрозділів на півдні Тернопілля. У лютому 1919 р. командування УГА розробило і успішно розпочало Вовчухівську операцію. Внаслідок наступу українських частин практично завершилося оточення Львова. Проте на вимогу Найвищої ради країн Антанти просування частин УГА було зупинено. Після безплідних переговорів із союзницькою місією на чолі з генералом Ж. Бартелемі, яка висунула неприйнятні для української сторони умови перемир'я, бойові дії продовжилися. Однак час був втрачений і польське командування, підтягнувши стратегічні резерви, зупинило наступ українських підрозділів [12, с. 207; 21, с. 6].

Безрезультатно завершилася і місія генерала Л. Боти, яка виїхала у зону конфлікту всередині травня 1919 р. Саме у цей час поляки, всупереч зобов'язанням перед Антантою, кинули проти УГА шість добре озброєних дивізій генерала Ю. Галлера і 15 травня 1919 р. розпочали наступ по всьому фронту. Станом на середину лютого ці війська становили 91 тис. військових, рекрутованих з польських полонених, офіцерів та добровольців Антанти і США [6, с. 149]. Відповідно до комунікату польського генштабу, 27 травня 1919 р. Четверта дивізія генерала Александровича взяла Калуш та вступила до Станиславова, де захопила декілька гармат, кількадесят кулеметів та деякі запаси військового майна. Основне – мости через Дністер поляки захопили непошкодженими і наступ продовжувався [32, с. 1]. Наприкінці травня генерал Ю. Галлер видав відозву до українських військ із вимогою скласти зброю. У іншому разі їх обіцяли трактувати, як «бандитів», що суперечило усім міжнародним конвенціям щодо прав військовополонених [29, с. 4]. Під натиском переважаючих сил ворога українські війська змушені були відступити на схід до Збруча. 24 травня 1919 р. румунське військо спільно із дивізією польського генерала Л. Желіговського вдарило з тилу і окупувало Покуття з Коломиєю і Снятином [11, с. 364, 370; 18, с. 116–118].

Таким чином, на початку червня 1919 р. УГА потрапила у дуже скрутне становище. Ще з початку травневого наступу НК ставила перед собою першочергове завдання – збереження боєздатності армії, а не території, тому в останні дні польського наступу вони відходили майже без спротиву [6, с. 65]. На жаль відступ не завжди був вдало організований, що спричинило потрапляння в полон багатьох бійців УГА [11, с. 365]. Поляки змогли захопити більшу частину Східної Галичини, зокрема основну економічну зону – дрогобицько-бориславський нафтовий

басейн, залишивши УГА на невеликій території з обмеженою кількістю харчів і оточеною з трьох боків: румунами на півдні, поляками на заході та більшовиками на сході [6, с. 21]. За таких обставин наказом від 1 червня 1919 р. передбачався відступ до лінії Скала-Подільська-Ланівці-Мушкарів-Устечко поміж ріками Збруч і Дністер [7, с. 28].

З часу заснування в УГА було багато проблем, не властивих її опоненту – польській армії. Зокрема, у галичан було дуже мало старшинського складу, особливо вищих чинів [11, с. 108]. Ще з часів Австро-Угорської імперії серед українців, порівняно із поляками, була дуже низькою кількість офіцерів, особливо вищих офіцерів. Відсутність численного прошарку інтелігенції не дозволила швидко поповнювати офіцерський корпус. Відсоток офіцерів УГА сягав 2,4 %, в поляків – понад 7 % [22, с. 58–59, 74]. Мала кількість українців із технічною освітою призводила до нестачі спеціалістів у технічних та інженерних підрозділах, серед зв'язківців. Постійно бракувало кваліфікованих бійців та командирів у нечисленних панцерних автомобілях, бронепотягах, авіації. Нестачу офіцерів командування УГА вирішувало шляхом організації старшинських піхотних шкіл. Такі були створені у Коломиї, Самборі, Золочеві, Чорткові і дві артилерійські школи. Програма навчання включала вогневу, тактичну, інженерну, санітарну та фізичну підготовку. Проте за час існування вони встигли зробити лише один випуск: понад двісті офіцерів скеровано у фронтів підрозділи [11, с. 166–168].

Проблема була не тільки в офіцерських кадрах. Складнощі були й із поповненням бойових підрозділів особовим складом, що вже мав досвід ведення бойових дій. З 1 січня 1919 р. УГА контролювала лише 40 повітів з 59, українське населення яких налічувало трохи більше 3 млн осіб. Тож мобілізаційний ресурс суттєво знизився. У той час уряд Польщі диспонував 15 млн населенням. Варто також зазначити, що значна кількість галичан перебувала у російському чи італійському полоні, або в австрійських підрозділах на заході. Пришвидшити їхню демобілізацію чи повернення з таборів військовополонених так і не вдалося [22, с. 22–25]. До прикладу, дідусь автора статті, Михайло Кіцак повернувся із табору в Італії, як і багато інших чоловіків із Сянницького повіту, аж у червні 1919 р., коли ці території були вже окуповані Польщею.

Через ставлення імперського уряду до Східної Галичини й Північної Буковини, як до ринку збуту продукції, що вироблялася у центральних провінціях держави, тут взагалі не розвивалася промисловість, окрім нафтовидобувної і деревообробної. Тому на цій території не було жодного заводу із виробництва гармат, стрілецької зброї, набоїв. Про виробництво автомобільної техніки й літаків і говорити не доводиться. Тому забезпечити постачання армії амуніцією було абсолютно нереально. Проблематично було навіть забезпечити ремонт вже наявних озброєнь. Відсутність зброї та набоїв була чи не основним чинником у невдачах УГА. Проблема рушничних боєприпасів найімовірно швидко загострювалася через неможливість НК поповнювати їхню кількість, оскільки у Галичині не було воєнних заводів. Так, на початку червня 1919 р. запас рушничних набоїв коливався від 80–100 штук на одного стрільця [16, с. 148].

Було декілька варіантів для подолання патронної кризи. З часу заснування НК закуповувала боєприпаси у дружніх Чехословаччини й Австрії, але після відступу в «трикутник смерті» ЗО УНР втратила з ними економічне сполучення. Таким чином, на залізничній станції Лавочне перебувало від 2 – до 5 млн рушничних набоїв, закуплених українською делегацією. Саме вони могли б відіграти дуже важливу роль у стримуванні польського весняного наступу [6, с. 90]. Також розглядався варіант поповнення за рахунок боєзапасу Української Народної Республіки (далі – УНР), але тут виникла інша проблема, оскільки на озброєнні в УНР були переважно російські 7,62 мм рушниці Мосіна, а в ЗО УНР 8 мм австрійські рушниці Манліхера. Проведено декілька спроб використання російських патронів у рушницях Манліхера, але їхні результати були не надто позитивними. У одному із наказів генерала О. Грекова йдеться про те, що, «... кожний набій дорожчий за золото» [16, с. 617]. Саме через нестачу зброї та набоїв впродовж Чортківської офензиви із понад 90 тис. добровольців, у бойові підрозділи прийнято лише 15 тис. [21, с. 7] Польща ж подібних ускладнень із піхотним озброєнням не мала взагалі, оскільки отримувала достатньо боєприпасів із країна Антанти.

Способів поповнення стрілецької зброї було декілька. Один із них – роззброєння підрозділів австрійської та німецької армій, що наприкінці 1918 р. – початку 1919 р. залишали території України. Саме так відбувалось на львівських залізницях [16, с. 96].

Суттєвою проблемою була й майже повна відсутність кавалерійських підрозділів, що не дозволяло вести маневрену війну. Лише невеликі підрозділи створена на Буковині під командуванням Л. Лепкого. Ці підрозділи використовували для розвідки й зв'язку й вони за чисельністю дуже поступалися польським. Так сталося через помилку командування, що вважало кінноту не потрібною у зимовій війні, а до весни війна мала б закінчитися. Свою негативну роль відіграло й постійне копіювання офіцерами УГА тактики австрійської армії. Практична більшість офіцерів виховувалася у цісарських збройних силах і, відповідно, тяжіло до позиційних форм

ведення війни й не розуміло нових способів маневрової війни. Саме такі можливості були втрачені наприкінці 1918 р., коли ще не було створено суцільного фронту. Кількість кавалеристів у співвідношенні до піхоти в УГА була 25 на 1000, тоді як у поляків – 200 на 1000. Маючи чи не десятикратну перевагу в цьому роді військ, поляки постійно й успішно її використовували як для ведення розвідки, так і для несподіваних рейдів у тилах противника, захоплення складів, дезорганізації зв'язку, переслідування відступаючих підрозділів [11, с. 164; 16, с. 205–209].

Незначною була кількість літаків, що використовувалися, здебільшого, як розвідники. Проте були й бомбові нальоти на польські позиції і повітряні поєдинки. У кращих асів УГА Ф. Алелюхіна та С. Євського було по 9 збитих польських літаків на особистому рахунку. Обидва сотники були колишніми офіцерами царської армії. [4, с. 146–147] Більшість літаків були застарілими, зношеними, скомплектованими із різних моделей. Суттєвою була проблема постачання запасних частин, авіаційних бомб та ін. Назагал, про ці літаки чи не найкраще висловився німецький офіцер-авіатор, який літав з Берліна – до Кам'янця: «Я ніколи не сів би на таку машину, у нас далеко ліпші апарати викидають як зужиті і вже непотрібні. Але я вас вповні розумію, бо тільки патріот, якому в обороні батьківщини нема нічого страшного, полетить такою машиною на фронт» . Організатором авіації УГА був син І. Франка – Петро. Проте за весь час існування, галицька авіація ніколи не диспонувала більш як 30–40 справними машинами одночасно. У той час, як поляки мали їх понад 200 [16, с. 217–232].

Практично не було в УГА і панцерних потягів. Ті що були – результат роботи українських залізничників Дрогобича та інших міст. Загалом, це були доволі ефективні імпровізовані машини, звичайні потяги, обшиті листами заліза, а не фабричні зразки. Розвинена мережа залізниць уможлиблювала ефективне їх використання, чим сповна скористалися поляки. Загалом, поляки диспонували 24 панцерними потягами та понад сотнею французьких танків «Рено» [11, с.180, 205; 16, с. 240–243].

Нечисленні швейні та взуттєві підприємства краю в умовах кризи теж не могли забезпечити армію одягом, зокрема кожухами, чобітьми, шинелями. Склади амуніції і військові майстерні були розміщені у далекому тилу – в сучасній Чернівецькій області. Вважалося, що там військово майно буде у цілковитій безпеці. 24 травня 1919 р. румунське військо, яке спільно із польськими підрозділами налічувало понад 14 тис. багнетів, майже без опору окупувало Покуття. Загалом, ворожим відділам протистояло лише близько 3000 вояків, здебільшого погано озброєних, без набоїв. У Станиславові вибухнуло повстання під проводом місцевої польської військової організації [11, с. 364, 370; 18, с.116–118]. Таким чином, усі військові запаси було втрачено [11, с.178, 385; 22, с. 23, 29].

У краї практично відсутніми були підприємства для виготовлення медикаментів у кількостях, необхідних для забезпечення військових підрозділів. У довоєнні роки потреби краю задовольнялися фабриками Чехії та Австрії, але після польського наступу залізничний зв'язок із ними був перерваний [22, с. 29]. Та попри труднощі, у січні 1919 р. медична служба УГА налічувала 121 лікаря, 102 фельдшери, 30 лікарень (6000 ліжок), 3 санітарних потяги. Проте для більш ніж 50 тис. армії така кількість була занадто малою, що особливо проявилось під час епідемії тифу восени 1919 р., внаслідок якої померло не менше 20 тис. стрільців та старшин [11, с. 184–185].

Усі ці негативні чинники доволі довго компенсував високий моральний дух та жертвність галицьких стрільців. Національний характер армії, глибоке розуміння стрілецтвом визвольної мети робило його дисциплінованим, морально стійким, невибагливим. Офіцери, які здебільшого були вихідцями із галицької інтелігенції, ставилися до підлеглих демократично, дбали про солдатів, ділили з ними весь тягар війни [11, с. 164].

Несприятливою була й зовнішньополітична ситуація в тогочасній Європі. Передусім, втягнута у запеклу і важку боротьбу з більшовицькою Росією, УНР не змогла реально допомогти братній республіці, бо сама опинилася у критичній ситуації. Рух за соборність українських земель був важливим чинником зміцнення державотворчих сил у боротьбі за відродження незалежної України, проти зовнішньої небезпеки. Акт Злуки УНР і ЗУНР мав важливе зовнішньополітичне і внутрішнє значення, але очікуваного мілітарного результату досягнуто не було.

Утворення і становлення Другої Речі Посполитої супроводжувалося пропольськими почуттями Антанти, (насамперед французів). Свою роль тут відіграла й численна польська діаспора, і добре налагоджене інформування світу щодо подій польсько-української війни у контексті, зручному для поляків. Для прикладу, постійно акцентувалося увагу на відсутності єврейських погромів, здійснених польською армією. Натомість наголошувалося на «злочинах» УГА [24, с. 9–20; 30, с. 4]. Що ж до ЗУНР, то Антанта дотримувалася ембарго, а без військовополонених із таборів Італії чи Франції, військово-технічної та медичної допомоги УГА не могла чинити довготривалий опір польському війську. Отже, і зовнішні чинники були більш сприятливі для Польщі.

Дуже важливим для ЗУНР була передислокація вишколеної армії Ю. Галлера. Вирішальну роль відіграла поява цих військ під час польської травневої офензиви, що призвело до часткового розгрому УГА в травні і не дало розвинути Чортківський наступ у червні 1919 р. Це військове формування було надіслано на Схід для боротьби із більшовиками, але було направлено проти західних українців. Зрозуміло, що на вирішення долі ЗУНР вплинув страх держав Антанти перед більшовицьким наступом у Європу [11, с. 350–352].

Керівництво УГА сподівалося, що успіхи армії на полі бою відкриють дипломатичний шлях для переговорів. Мала значення не глибина наступу, а здатність війська продовжувати боротьбу. Чортківська офензива надавала ще один шанс врятувати ЗО УНР [7, с. 130]. Натомість, у Парижі вирішили по-іншому й сподівання галичан не виправдалися.

Водночас швидкий відступ українських військ навесні 1919 р. створив у поляків ілюзію перемоги у війні. Вони вважали, що української армії більше не існує, а залишилися тільки окремі дезорганізовані підрозділи [6, с. 30], тоді як УГА, долаючи усі труднощі, залишалася дисциплінованою армією. Не розраховуючи на можливий наступ УГА, польське командування відправило дві третини війська на більшовицький фронт [6, с. 31]. Таке недооцінення супротивника дало шанс НК для успішного наступу. Польські війська були розташовані на значній площі, а головні сили наступали на позиції 1-го корпусу УГА, що давало можливість успішного наступу для підрозділів 2-го корпусу [6, с. 51].

У Бучачі, що став тимчасовою столицею держави, 2 червня 1919 р. відбулася нарада, у якій взяли участь президент Української Національної Ради Є. Петрушевич, члени уряду на чолі з І. Голубовичем, генерали М. Омелянович-Павленко і О. Греков, полковник В. Курманович, отамани А. Бізанц й інші старшини УГА [16, с. 415–416].

У такій ситуації в НК існувало два основні погляди щодо можливого виходу з ситуації. Пропонувалося або у відступити за Збруч, з подальшою допомогою армії УНР, поповненням амуніції та одягу, зміцнившись, повернутися назад у Галичину (прихильниками були деякі старші чини, зокрема командувач УГА генерал М. Омелянович-Павленко та начальник штабу полковник В. Курманович). Інша точка зору – перехід у наступ на поріділі позиції противника (підтримували більшість солдатів, зокрема ідейним проводирем був отаман 7-ї бригади А. Бізанц) [6, с. 50]. Для узгодження плану подальших дій 4 червня 1919 р. скликано в Антонові збори старшин 3-ї та 7-ї бригад УГА. На них А. Бізанц намагався переконати НК у доцільності офензиви, використовуючи сприятливі умови [6, с. 51]. Він запропонував присутнім такий план: польські війська були на той час розпорочені на значній території. Основні польські сили натискають на 1-й армійський корпус, тимчасом як перед 2-м армійським корпусом стоять менші польські з'єднання. Частина польської армії зайнята окупацією Карпатського передпілля і затримана УГА на лінії Дністра, а друга частина польської армії зв'язана на сході більшовиками. Цю сприятливу обставину слід використати, щоб атакувати ворога у його найслабшому місці, тобто, на лінії Чортків-Бучач-Бережани-Львів, усіма наявними силами [12, с. 210]. У випадку успіху офензиви, польська армія зазнає неминучої катастрофи; але й у тому випадку, коли офензива вдасться лише частково, це значно послабить ворожий натиск на 1-й армійський корпус. У такий спосіб УГА матиме потрібний час для впорядкованого переходу через Збруч. Проте, на думку А. Бізанца, діяти варто відразу, доки ворог не укріпив своїх нових позицій [16, с. 415]. Таким чином, план було підтверджено і генералом М. Тарнавським [12, с. 209].

5 червня 1919 р. відбулася зустріч делегації з начальником штабу-полковником В. Курмановичем, на якій погоджено, що остаточне рішення прийме НК, яка розташовувалася тоді у містечку Товсте (нині Заліщицький район – примітка автора). В. Курманович холодно поставився до оптимізму делегатів. Однією із основних проблем було ще й те, що українські війська після довгого відступу були змучені морально і фізично, що породжувало низьку боєздатність, на що і спиралися противники наступу. Це було очевидним під час безпорадної поразки 5 червня під Джурином. Усі погоджувалися у необхідності хоча б кількаденного відпочинку для піхотних військ [6, с. 53].

Згодом відбулася подія, яка змусила його передумати – приїзд до Товстого молодого учителя, який дорогою із Теревовлі не побачив жодного польського вояка. Також він приніс польські газети які розповідали про напруженість у польсько-німецьких відносинах що підтверджувало слова української розвідки [6, с. 52]. Аналогічну інформацію надала і розвідка армії. Інформувалося, що на всіх напрямках польські підрозділи занадто нечисленні.

5 червня 1919 р. полковник В. Курманович оголосив такий наказ: «Я, полковник Курманович, як шеф Штабу Армії, даю вам – командувачам корпусів – наказ відразу з'явитись до своїх військ на фронт і сказати воякам від мене таке: «кожний вояк окремо, і всі разом, повинен дати собі ясну відповідь, чи він ще справді посідає національну й вояцьку честь, чи вояки є готові битись аж до останньої краплини крові і захищати цей останній шмат своєї Батьківщини, чи вони є рішені

розпочати новий переможний похід, щоб звільнити своїх батьків, матерів і сестер. Скажіть воякам, щоб вони – пам'ятаючи свою вояцьку присягу – відразу припинили дальший відступ, а я наказую їм бути готовими до вирішального вдару. Це є мій останній наказ, і я вимагаю, щоб він виконувався, доки хоч один український вояк є живий. Я подаюся водночас до фронту, щоб особисто повторити свій наказ» [19, с. 12]. Наступного ранку полковник В. Курманович ще й особисто повідомив командувачів корпусів про стан армії. Тим часом ворог далі наступав, не зустрічаючи на своєму шляху на будь-який опір. Польський воєнний звіт від 6 червня 1919 р. повідомляв наступне «Стику з українськими військами більше не існує; навіть далеко висунені вперед патрулі не дотикались до ворога» . Впродовж 5–6 червня 1919 р. поляки осягли лінії Гусятин-Копичинці-Чортків-Ягільниця-Джурин. Нарешті головнокомандування віддало такий наказ: сконцентруватися у просторі між Чортковом та Гусятином і Серетом і вживати супроти ворога дефензивно-офензивної тактики. У цей час майор А. Бізанц, перейнявши на себе відповідальність за подальший перебіг подій, дав наказ наступати [6, с. 21].

Близько 13 год. польський майор Якліч атакував Ягільницю з метою відкриття шляху на Золочів. На цьому відрізку поляки відтіснили морально виснажених українських бійців [6, с. 55]. Цього разу відступати було нікуди і в 17 год. затверджено польське підкріплення. Цей план згодом назвуть «Чортківським проломом» [6, с. 56]. Отже, 7 червня 1919 р. розпочався героїчний наступ УГА, коли 7-а бригада УГА здобула містечко Ягільницю, відомий в історії як «Чортківська офензива».

Таким чином, НК зуміла в процесі відступу зберегти боєздатність УГА, її особистий склад та керованість. Попри нестачу офіцерів, постійні проблеми у забезпеченні амуніцією та продовольством, армія виявила високий бойовий дух та готовність до наступальних дій. Керівництво УГА зуміло раціонально використати розосередженість польських військ на південному напрямку та помилкову думку поляків про те, що УГА більше не боєздатна, внаслідок чого ворог почав перекидати війська на інші напрямки. Вчасно проведені мобілізації, максимальне використання продовольчих та економічних ресурсів краю дозволило накопичити сили й зробити останню відчайдушну спробу звільнити захоплені поляками території та зберегти незалежність ЗУНР. Проте пропольська налаштованість Європи, швидкий наступ більшовиків на сході, який виключив допомогу УНР, недостатній чи, радше, відсутній військово-промисловий потенціал ЗУНР не дозволив перетворити тактичний успіх Чортківської офензиви у стратегічний. Врешті можна зачитувати Л. Макарушку: «Чортківська офензива була останньою, розпучливою спробою Галицької Армії рятувати західно-українські землі від ворожої окупації» [19, с. 49].

Список використаних джерел

1. Бізанц А. УГА: Ягільниця // «Календар Червоної калини» на 1923 рік. Львів, 1922. С. 52–59.
2. Боднарук І. Як Збруч-річку переходили... У 70-річчя Чортківської офензиви // Альманах Українського Народного Союзу. Джерзі сіті-Нью Йорк, 1989. 78 с.
3. Велигорський І. З Городенки під Нижнів // «Календар Червоної калини» на 1925 рік. Львів, 1924. С. 42–51.
4. Коляничук О., Литвин М., Науменко К. Генералітет українських визвольних змагань. Біографи генералів та адміралів українських військових формацій першої половини ХХ століття. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. 228 с.
5. Денник Начальної Команди Української Галицької Армії. Нью-Йорк: Українська видавнича кооператива «Червона калина», 1974. 325 с.
6. Дедик О. Чортківська офензива. Частина I. Львів: «Астолябія», 2013. 232 с.
7. Дедик О. Чортківська офензива. Частина II. Львів: «Астолябія», 2015. 192 с.
8. Думін О. Полковник Д. Вітовський в спогадах // Календар-альманах Червоної калини на 1936 р. Львів: Червона Калина, 1934. С. 13–14.
9. Крезуб А. Нарис історії українсько-польської війни 1918–1919. Львів: Червона Калина, 1933. Нью-Йорк: Око, 1966. 179 с.
10. Кучерук В. Українська Галицька Армія. К.: Київська нотна фабрика, 2010. 448 с.: іл.
11. Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. Львів: Інститут українознавства НАНУ; Інститут Центрально-Східної Європи, 1998. 488 с.
12. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. К.: Укр.письменник, 1994. 413 с.
13. Паліїв Д. За генералами. Жмут спогадів // Календар Червоної Калини на 1935 р. Львів: Червона Калина, 1934. С. 40–46.
14. Паліїв Д. За генералами. Жмут спогадів // Календар Червоної Калини 1935 р. Львів: Червона Калина, 1934. С. 40–46.
15. Стецишин О. Ландскнехти Галицької армії. Львів: «Часопис», 2012. 480 с., іл.
16. Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних замаханнях (матеріали до історії). Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. Т.1. Вінніпег, 1958. 674 с.
17. Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних замаханнях (матеріали до історії). Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. Т.2. Вінніпег, 1960. 383 с.
18. Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних замаханнях (матеріали до історії). Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. Т.3. Вінніпег, 1966. 232 с.
19. Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних замаханнях (матеріали до історії). Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. Т. 4. Вінніпег, 1968. 291 с.
20. Українська Галицька Армія. Матеріали до історії Української Галицької Армії. У 5-річчя її участі у Визвольних Змагань. Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. Т.5. Вінніпег, 1976. 192 с.
21. Чмир М., Пінак Є., Музичук С. Галицька армія 1918–1920. Рівне: Видавець Олег Зень, 2008. 80 с.
22. Шанковський Л. Українська Галицька Армія. Воєнно-історична студія. Львів: НТШ, 1999. 396 с.
23. Шухевич С. Споми́ни з Українсько-Галицької Армії (1918–1920): (У 5 ч.).

Львів: Червона Калина, 1929. Ч. 5: Від квітня 1920 до серпня 1920. 147 с. 24. Gwalty ukraińskie // Polak (Le Polonais). 1919. №2 (174). S.19-20. URL: <https://polona.pl/item/55500519/6/>. 25. Klimecki M. Czortkow 1919. Warszawa, 2000. 205 s. 26. Komunikat sztabu generalnego // Monitor Polski. 1919. № 138. S. 3. 27. Komunikat sztabu generalnego // Monitor Polski. 1919. № 133. S. 4. 28. Komunikaty wojenne polskie // Kurier Warszawski. 1919. № 154. S. 7. 29. Na frontach polskich // Polak (Le Polonais). 1919. № 173. S. 10. 30. Ukraińcy mszcza cie na bezbronnym za poniesione kleski // Polak (Le Polonais). 1919. № 169. S.4. 31. Uznania Państwa Polskiego // Polak (Le Polonais). 1919. № 4(176). S. 40–42. 32. Walki na ziemiach polskich // Polak (Le Polonais). 1919. № 172. S. 1. 33. Walki na ziemiach polskich // Polak (Le Polonais). 1919. №6(178). S. 64. 34. Ukraine and Poland in Documents. 1918–1922 / Ed. By Taras Hunczak. New York-Paris-Sydney-Toronto, 1983. P. I. 264 p.

References

1. Bizants A. UHA: Yaholnytsia [UGA: Yagolnitsia]. «Kalendar Chervonoi kalyny» na 1923 rik. Lviv, 1922. S.52–59.
2. Bodnaruk I. Yak Zbruch-richku perekhodyly...U 70-richchia Chortkivskoi ofenzyvy [How Zbruch-river passed ... At the 70th anniversary of the Chortkiv's offensive]. Almanakh Ukrainskoho Narodnoho Soiuзу. Dzherzi siti – Niu York, 1989. 78 s. 3. Velyhorskyi I. Z Horodenky pid Nyzhnyv [From Gorodenka to Nizhnyv]// «Kalendar Chervonoi kalyny» na 1925 rik. Lviv, 1924. S.42–51. 4. Kolianchuk O., Lytvyn M., Naumenko K. Heneralitet ukraińskyykh vyzvolnykh zmahan. Biohramy heneraliv ta admiraliv ukraińskyykh viiskovykh formatsii pershoi polovyny XX stolittia [Generalization of the Ukrainian liberation struggle. Biographies of generals and admirals of Ukrainian military formations of the first half of the twentieth century]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I.Krypiakevycha NAN Ukrainy, 1995. 228 s. 5. Dennyk Nachalnoi Komandy Ukrainskoi Halytskoi Armii [A day party for the Ukrainian Galician Army Elementary Team]. Niu-York: Ukrainka vydavnycha kooperatyva «Chervona kalyna», 1974. 325 s. 6. Diedyk O. Chortkivska ofenzyva [Chortkiv ophthalmic]. Chastyna I. Lviv: «Astoliabiia», 2013. 232 s. 7. Diedyk O. Chortkivska ofenzyva [Chortkiv ophthalmic]. Chastyna II. Lviv: «Astoliabiia», 2015. 192 s. 8. Dumin O. Polkovnyk D. Vitovskiy v spohadakh [Col. D. Vitovsky in memoirs]. Kalendar-almanakh Chervonoi kalyny na 1936 r. Lviv: Chervona Kalyna, 1934. S. 13–14. 9. Krezub A. Narys istorii ukraińsko-polskoi viiny 1918–1919 [An Essay on the History of the Ukrainian-Polish War of 1918-1919]. Lviv: Chervona Kalyna, 1933. Niu-York: Oko, 1966. 179 s. 10. Kucheruk V. Ukrainka Halytska Armiiia [Ukrainian Galician Army]. K.: Kyivska notna fabryka, 2010. 448 s.: il. 11. Lytvyn M. Ukrainko-polska viina 1918-1919 rr. [Ukrainian-Polish War 1918-1919]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva NANU; Instytut Tsentralno-Skhidnoi Yevropy, 1998. 488 s. 12. Nahaievskiy I. Istoriiia Ukrainskoi derzhavy dvadtsiatoho stolittia [History of the Ukrainian state of the twentieth century]. K.: Ukr.pysmennyk, 1994. 413 s. 13. Paliiv D. Za heneralamy. Zhmut spohadiv [By the generals. Gemut remembers]. Kalendar Chervonoi Kalyny na 1935 r. Lviv: Chervona Kalyna, 1934. S. 40–46. 14. Paliiv D. Za heneralamy. Zhmut spohadiv [By the generals. Gemut remembers]. Kalendar Chervonoi Kalyny 1935 r. Lviv: Chervona Kalyna, 1934. S. 40–46. 15. Stetsyshyn O. Landsknekhty Halytskoi armii [Landsknechts of the Galician Army]. Lviv:» Chasopys», 2012. 480 s., il. 16. Ukrainka Halytska Armiiia. U 40-richchia yii uchasty u vyzvolnykh zamahanniakh (materiialy do istorii) [Ukrainian Galician Army. At the 40th anniversary of her participation in solving struggles (materials to history)]. Vydav khorunzhyi USS Dmytro Mykytiuk. T.1. Vinnipeh, 1958. 674 s. 17. Ukrainka Halytska Armiiia. U 40-richchia yii uchasty u vyzvolnykh zamahanniakh (materiialy do istorii) [Ukrainian Galician Army. At the 40th anniversary of her participation in solving struggles (materials to history)]. Vydav khorunzhyi USS Dmytro Mykytiuk. T.2. Vinnipeh, 1960. 383 s. 18. Ukrainka Halytska Armiiia. U 40-richchia yii uchasty u vyzvolnykh zamahanniakh (materiialy do istorii) [Ukrainian Galician Army. At the 40th anniversary of her participation in solving struggles (materials to history)]. Vydav khorunzhyi USS Dmytro Mykytiuk. T.3. Vinnipeh, 1966. 232 s. 19. Ukrainka Halytska Armiiia. U 40-richchia yii uchasty u vyzvolnykh zamahanniakh (materiialy do istorii) [Ukrainian Galician Army. At the 40th anniversary of her participation in solving struggles (materials to history)]. Vydav khorunzhyi USS Dmytro Mykytiuk. T.4. Vinnipeh, 1968. 291 s. 20. Ukrainka Halytska Armiiia. Materiialy do istorii Ukrainskoi Halytskoi Armii. U 5-richchia yii uchasty u Vyzvolnykh Zmahannia [Ukrainian Galician Army. Materials for the history of the Ukrainian Galician Army. At the 5th anniversary of her participation in the Liberation Movement]. Vydav khorunzhyi USS Dmytro Mykytiuk. T.5. Vinnipeh, 1976. 192 s. 21. Chmyr M., Pinak Ye., Muzychuk S. Halytska armiiia 1918–1920 [Galician Army 1918-1920]. Rivne: Vydavets Oleh Zen, 2008. 80 s. 22. Shankovskiy L. Ukrainka Halytska Armiiia. Voienno-istorychna studiiia [Ukrainian Galician Army. Military Historical Studio]. Lviv: NTSh, 1999. 396 s. 23. Shukhevych S. Spomyny z Ukrainko-Halytskoi Armii (1918–1920) [Memorial from the Ukrainian-Galician Army (1918-1920)]: (U 5 ch.). Lviv: Chervona Kalyna, 1929. Ch. 5: Vid kvitnia 1920 do serpnia 1920. 147 s. 24. Gwalty ukraińskie. Polak (Le Polonais). 1919. №2 (174). S.19-20. URL: <https://polona.pl/item/55500519/6/>. 25. Klimecki M. Czortkow 1919. Warszawa, 2000. 205 s. 26. Komunikat sztabu generalnego. Monitor Polski. 1919. № 138. S.3. URL: <https://polona.pl/item/6930878/2/>. 27. Komunikat sztabu generalnego. Monitor Polski. 1919. №133. S.4. URL: <https://polona.pl/item/6930841/3/>. 28. Komunikaty wojenne polskie. Kurier Warszawski. 1919. № 154. S.7. URL: <https://polona.pl/item/7018071/7/>. 29. Na frontach polskich. Polak (Le Polonais). 1919. № 173. S.10. URL: <https://polona.pl/item/55500518/9/>. 30. Ukraińcy mszcza cie na bezbronnym za poniesione kleski. Polak (Le Polonais). 1919. №169. S.4. URL: <https://polona.pl/item/55500514/3/>. 31. Uznania Państwa Polskiego. Polak (Le Polonais). 1919. №4 (176). S.40-42. URL: <https://polona.pl/item/55500521/3/>. 32. Walki na ziemiach polskich. Polak (Le Polonais). 1919. №172. S.1. URL: <https://polona.pl/item/55500517/0/>. 33. Walki na ziemiach polskich. Polak (Le Polonais). 1919. № 6 (178). S.64. URL: <https://polona.pl/item/55500523/3/>. 34. Ukraine and Poland in Documents. 1918–1922 / Ed. By Taras Hunczak. New York – Paris – Sydney – Toronto, 1983. P. I. 264 p.

Volodymyr Kitsak

STRATEGIC AND TACTICAL PRECONDITIONS OF THE CHORTKOV FINAL OPERATION

The article analyzes the socio-economic, military-strategic preconditions for the conduct of the Chortkiv offensive operation. The factors that directly influenced the development of hostilities during June-July 1919 in the Ukrainian-Polish war have been highlighted.

Key words: Ukrainian Galician Army, ZUNR, Chortkivsky offensive operation, Poland.

УДК 94(477)1922/1924

Олег Фіногенов

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ЛІГИ НАЦІЙ: ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА, СФЕРА ПОВНОВАЖЕНЬ, ДІЯЛЬНІСТЬ (1922–1923 РР.)

Проаналізовано дипломатичну діяльність Західноукраїнського товариства Ліги Націй (далі – ЗУТЛН), ініційовану емігрантським урядом Західноукраїнської Народної Республіки (далі – ЗУНР) на початку 1920-х рр. Відзначено, що товариство у 1922–1924 рр. виступало на міжнародній арені захисником національно-державницьких інтересів українців Галичини, пропагувало ідею відновлення української державності після завершення Першої світової війни. Охарактеризовано ефективність роботи керівних органів ЗУТЛН, діяльність його представників у Союзі Товариств Ліги Націй (далі – СТЛН), акцентовано на співпраці з політичними партіями Західної України, які давали свіжий матеріал для нот-протестів, звернень до урядів і парламентів держав світу. Визначено причини ліквідації товариства, його вплив на розгортання суспільно-політичних процесів у Галичині.

Ключові слова: Західноукраїнське товариство Ліги Націй, Союз Товариств Ліги Націй, дипломатія, Західноукраїнська Народна Республіка, еміграційний уряд.

Після завершення польсько-української війни 1918–1919 рр. проблема української державності вирішувалася не військовими методами, а дипломатичними. Створення Ліги Націй з осередком у Женеві, робота Паризької мирної конференції давали надії українцям на обох боках Збруча на позитивне вирішення їх споконвічних прагнень. У 1920-х рр. активну роботу у цьому напрямі проводило ЗУТЛН, створене зусиллями української еміграції, передусім екзильного уряду ЗУНР. Незважаючи на несприятливу геополітичну ситуацію, товариство упродовж всієї історії свого існування домагалось від міжнародної спільноти «права націй на самовизначення», відстоювало інтереси українців Галичини.

У сучасній українській історіографії діяльність ЗУТЛН здебільшого або ж узагалі не висвітлюється, або ж подається у руслі значно ширших тематичних проблем, що актуалізує наукову розвідку. Окремі аспекти досліджуваної проблеми розглянуті в узагальнюючих роботах Л. Зашкільняка [5], О. Красівського [7], С. Макаруча [10], М. Швагуляка [18], а також спеціальних розвідках міжвоєнних (М. Лозинський та ін.) [9], радянських (Ю. Сливка [13], З. Закс [2] та ін.) та сучасних українських (І. Соляр [14], В. Федорович [15], Т. Шинкаренко [19] та ін.) вчених.

Джерельну основу статті становлять архівні матеріали, мемуарна література, статті, опубліковані у періодичній пресі.

Основна мета розвідки – у контексті геополітичних процесів початку 1920-х рр. охарактеризувати діяльність ЗУТЛН, визначити причини утворення товариства, та сферу його повноважень.

Витоки утворення ЗУТЛН слід шукати у 1920 р. – галицькі партії, які підтримували екзильний уряд ЗУНР, внесли суттєві корективи у свою діяльність після Варшавської угоди 1920 р. Передусім вони згуртувалися навколо ідеї утворення незалежної західноукраїнської держави, до складу якої мали б увійти Східна Галичина, Західна Волинь, Холмщина, Підляшшя, Надсяння, Лемківщина, Закарпаття. Ця ідея згодом трансформувалася у концепцію побудови Галицької Республіки, утворення якої мали гарантувати держави Антанти, і стала домінантою серед національних сил Галичини до 14 березня 1923 р. У серпні 1921 р. в органі Української націонал-трудової партії (далі – УНТП) «Український вістник» наголошено «Ключем до розв'язки української проблеми є Східна Галичина. Вона і тільки вона, вільна, незалежна, може бути організуючим центром для Великої України» [20]. Невизначений міжнародно-правовий статус Галичини державами Антанти давав козирі галицьким політичним силам, змушував їх шукати шляхи вирішення «українського питання».